د علامه حبيبي د شلم تلين په مناسبت:

په شلمه سدۍ کې

د افغانستان هنر

۱۲۸۰ - ۱۳۵۲ ش / ۱۳۱۹ - ۱۳۹۴ ق

(۱۹۰۱ - ۱۹۷۳م)

ليکوال

علامه عبدالحی حبيبي

د

ډاکتر خوشحال حبيبي او حبيب الله رفيع
په اهتمام

۱۳۸۳

Download from: aghalibrary.com

کتابپیژندنه:

د کتاب نـوم: په شلمه سدۍ کې د افغانستان هنر.

لـــیکـوال : علامه عبدالحی حبیبي

نـــاشـــر : دعلامه حبیبي د څېړنو مرکز.

دچاپ مهتمم: محمد نبي تدبیر

کـــمـــپوز: محمد یوسف "ستانکزی"

د چـــاپ ځای: د احمد صنعتي مطبعه

دچـــاپ کال : ۱۳۸۳ هـ ش ۲۰۰۴ م

د چاپ شمېر: ۱۰۰۰ ټوکه

بسم الله الرحمن الرحيم

دعزیزالدین وکیلي پوپلزی په قلم لیکل شوی دی
۱۳۶۰

Download from: aghalibrary.com

فهرست

سرليك	مخ
د لوی او بخښونکي خدای په نامه	لومړی
سريزه	۱
۱ خطاطي	۳
۲ نقاشي او رسامي	۷
۳ نندارې، پېښې	۱۱
۴ ساز و آواز. اتڼ	۱۷
۵ ودانۍ او معماري	۲۸
۶ د کاليو صنعت	۳۱
۷ مفروشات	۳۳
۸ سنګتراشي او حکاکي	۳۵
۹ مسګري او آهنګري	۳۷
۱۰ ترکاڼي	۳۹
۱۱ ګاولې او څپلۍ جوړول	۴۱
۱۲ سراجي	۴۲
۱۳ کلالي	۴۳
۱۴ زرګري	۴۵
دولتي تشبثات	۴۶

Download from: aghalibrary.com

د لوی او بخښونکي خدای په نامه

افغانستان یو لرغونی هېواد دی چې ژوند یې په درېوسره ببلو دورو کې مطالعه کېږي:

یوه تر تاریخ وړاندې دوره ده، چې غارمېشتو انسانانو ژوند پکې پیل کړی او له پنځوس زر کلونو وړاند زمانې نه یې د خپلو ابتدایي صنایعو، هنرونو اوکارونو نخښې راپاتې دي، دوی لومړی له ډبرو نه دښکاراوکار ډېر ابتدایي افزار جوړکړي او کله یې چې د ژوند اړتیاوې پوره شوې نوبیا یې د خپلې استوګنې دغارونو پر دېوالونو ډېر ابتدایي انځورونه جوړکړي چې د افغانستان په شمال کې یې په خپلوسمځو کې دنورو انځورونو ترځنګ د انسان څېره هم د خرمېږي په بڼه جوړه کړې او همداسې یې ورو – ورو ډېرین. خاورین او بیااوسپنیز لوښي او افزار جوړکړي او صنایع او هنرونه یې په لومړنۍ بڼه رامنځ ته کړیدي.

لومړی

دوهمه نیمه تاریخي، افسانوي یاد سرودونو دوره ده، دا دوره د افغانستان د ژوند داسې ځانګړې دوره ده چې د نورې نړۍ له ژوند نه بېله ده. په دې دوره کې لیک لاتـه وړ پیدا شوی خو په آریاناکې ریشیانو (روحاني شاعرانو) د خپلو اخلاقي شعرونو په ویلو سره د خلکو لارښوونه کوله او په شفاهي توګه د روزنې او زده کړې دوره پیل شوې وه.

دریمه دوره د هېواد تاریخي دوره ده چې په دې دوره کې لیک را پیدا شوی وي، مدبر پاچا یما یا جمشید دهېواد په لرغونې پلازمېنه بلخ کې دیوه پاخه آریایي تمدن بنسټ ایښی وي او بیا وروسته سپین تمان زردښت د ښې مننې،ښې وینې او ښې کړنې دین رامنځ ته کړ، بیا آریانا ته د سکندر په راتلو یوناني تمدن له آریایي تمدن سره غاړه غړی شو، تر هغې وروسته افغانستان ته بودایي دین راغی، ددې او د نورو پېښو او تجربو په نتیجه کې صنایعو او هنر وده وکړه خصوصاً د بودایي دین له راتلو سره په انځور ګرۍ او مجسمه جوړولو کې دګندهارادآرټ ځانګړی مکتب رامنځ ته شو او په افغانستان کې په زرګونو هنري آثار خلق او ابداع شول.

افغانستان ته د اسلام د سپیځلي دین په راتلو د صنایعو او هنر په نړۍ کې نوې تجربې وشوې.ښکلي او ظریف صنایع دود شول خصوصاً دخطاطۍ، تذهیب، میناتور او صحافۍ فنونو او هنرونو ښه وده وکړه او فني نسبکونه اومکتبونه رامنځ ته شول.

اروانباد علامه عبدالحی حبیبی چې دهېواد نوښتګر لیکوال، سترګور موږخ او پوه او پوخ عالم وي دخپلو ژوروعلمي او تاریخي

څېړنو په ترڅ کې د افغانستان پر صنايعو او هنر ګڼې څېړنې کړې وې چې په دې لړ کې، يې له مقالو او رسالو نه نيولې تر پنډو کتابونو پورې کښلي وو. ((هنر عهد تيموريان)) داستاد داسې اثر دئ چې په لويه کچه او تر زرو زيات مخونه يې درلودل او هم يې وخت په وخت په دې برخه کې ګڼې مقالې او رسالې ليکلې دي.

په دې لړ کې د دوی په آثارو کې يوه دري رساله د ((يادداشتها در تاريخ صنايع افغانستان)) په نامه شته چې په ۱۳۴۳ کال د آريانا مجلې په پنځوګنو کې پر له پسې خپره شوې ده، په دې رساله کې دافغانستان په اسلامي دوره کې دخطاطی، نقاشی، مصوری،تذهيب، صحافی، فلزکاری، منسوجاتو، غالی او بدنې، ودانيو او ترکاڼی د صنايعو او هنرونو په باب مطالب لیکل شوي او ژوره څېړنه پرې شوې ده.

همدا راز ددوی په آثارو کې ((په شلمه سدی کې د افغانستان هنر)) يوه پښتو قلمي رساله شته چې معاصره خطاطي، نقاشي او رسامي، نندارې او تياتر، ساز، اوازاو اتڼ، ودانۍ او معماری،د کاليو صنعت، مفروشات، سنګتراشي او حکاکي، مسګري او آهنګري، ترکاڼي، ګاولې او څپلۍ جوړول، سراجي، کلالي،زرګري اوپه دې برخه کې دولتی تشبثات څېړي.

په دې رساله کې لوی استاد له ۱۲۸۰ تر ۱۳۵۲ کال پورې د افغانستان هنر څېړلی خو د ليکلو کال يې تر ۱۳۵۷ کال وروسته دی ځکه لومړنۍ مسوده يې د همدې کال د يوه چاپي کليز د پاڼو پر

شا کنبلې او هم د ۱۳۵۹ کال یادونه لري او په دې توګه دا کوچنی خو موجز اثر دده د ژوند له وروستیو آثارو څخه شمیرلای شو.

په حقیقت کې دا دوارې رسالې په اسلامي دوره کې د افغانستان پر صنایعو او هنر رڼا اچوي. ددې صنایعو او هنرونو له بڼو څخه مو خبروي او ددې ښکلو صنایعو صنعتکاران او هنرمندان راپېژني.

د علامه حبیبي د څېړنو مرکز چې د لوی استاد دآثارو د راټولولو او خپرولو دنده لري. له دې دوارو رسالو څخه هم د ورې وځنډلې او چاپ ته یې چمتو کړې چې په یو وخت خپرې شي او دافغانستان د صنایعو او هنر دمینه والو تنده ماته کړي.

موږ به هڅه کوو چې د علامه حبیبي ټول ناچاپه او چاپي کتابونه او رسالې په ځانګړې بڼه او ټولې مقالې یې په ((زرمقالې/ هزار مقاله)) نومې شل ټوکیز اثر او هم یې اشعار او افکار په بېلا بېلو رسالو کې نشر کړو او هم دده دژوند او آثارو په باب لیکنې، څېړنې، مقالې او رسالې خپاره کړو.

ددې زیرې په درکولو سره خپلې خبرې بس کوواود لوی استاد د دې ظاهراً وړو خو په ارزښت کې لویوآثارو لوستلو ته مو رابولو!

په درنښت

دعلامه حبیبي د څېړنو مرکز

۱۳۸۳/۸/۱۷

سـريـزه

لـه لسمی سدی را پدې خوا د پنځلسمې سدۍ تر پایه د غزنویانو او غوریـانواو تـیموریانو پـه زمـانو کـې پـنځه پـیړۍ هـنر دخلکـو او مقـتدرو فیوډالی‌کورنـیو پـه غېږ کې روزل سوئ او په پنځلسمه پیړۍ کې د هرات هنري مکتب دخپلې لوړتیا جګې ځوکې ته رسېدلئ و.

خطاطي، نقاشي، میناتور، کتابسازي، موسیقي او نور نفیس صـنایع پـه ګرده خراسـان کـې پاخـه سـوي او هـم عـام سـوي وو. پـه زرو هنرمـنان او ماهر صنعت ګران په هرات، مشهد، بخارا، سمرقند، بلخ او نورو ښارونو کې پخپل هنري خلاقیت بوخت وو.

لـه هغـه وختـه چې د هرات د تیموریانو لویه واکمني (شاهنشاهي) دپنځلسمې سدۍ پـه لومړۍ ځلورمـه کـې ورانـه سـوه. نـو د مملکـت پـراخه سیمه د بابرشاه دکورنۍ او دایران دِ صفویانو او د ماوراء النهر د خانـانو ترمـنځ دجـنګو او خانداني رقابتو او ډغـرو مـیدان و، او

پخوانی مرکزیت یې له لاسه وتلئ و، خلك له دغو مسلطو قواوو سره مقابلې ته ولاړ وو.

نولسمه سدی په افغانستان کې داسی وخت دئ، چې داحمدشاه تر شاهنشهۍ وروسته د ملوکیت طوایف فساد شروع سو، اقتدار د سدوزو له کورنۍ څخه د بارکزو محمد زو ټبر ته انتقال کاوه او په ټول مملکت کې له کشمیره او جیلم له غاړو تر هراته او آمو پورې خانه جنګي نښتې وه، خلك د یوه فاسد نظام په منګولو کې ځپل کېدل او په داسې حال کې نه خلکو او نه دربار او نه د اقتدار مرکزونو دا فرصت درلود چې هنر او پوهه پکې وروزل سی.

پر افغانستان د انګریزانو لومړی تجاوز (۱۸۳۹ - ۱۸۴۲) او دوهمې لښکر کښۍ (۱۸۷۸ – ۱۸۸۰) ځلوېښت کاله دامملکت د ظلم او وینو په لمن کې ونغاړه او کله چې په ۱۸۸۰م امیر عبدالرحمن د کابل پاچا کړ سو، نو هنر هم پخپل ځبلي حالت کې و او د زړو هنرونو بڅرکي لړ لړ په خلکو کې ځلېدل، چې دلته په لنډه راوړل کېږی.

(۱)
خطاطي

د هرات د تیموریانو لـه زمانې څخه چې کوم هنر په افغانستان کې پاتـه و، یوه هـم خطاطی وه، چې پـه څورلسمه سدۍ کې یې پـه خراسـان او مـاوراء الـنهر او ایران کې ډېره ترقي کړې وه، هم په کتیبو (سبکونه Epigraphy او هـم پـه کـتابو کـې یـې ډېـر هـنري ډولونـه مونـدلـي وو، چـې لــه هغـو څخـه نستعلیق، نسـخ اوثلـث پـه کـتابو اوکتیبو کې او شکست ډول پـه دفـتري نوشـتوکې شـلم قـرن تـه رارسېدلي وو.

په افغانستان کې دنستعلیق دروش دوو ډولو ډیر رواج درلود:

،لومړی: دمیر عماد حسینی (مړ ۱۰۲۴ ق ۱۶۱۴ م) روش، چې دورونه یې ګردي او کوچني وي.

دوهم: د میر عبدالرحمن هروي روش، چې د نونسم قرن په منځ کې راووت اود خط دورونه یې عموماً بیضوي وي او دغو دواړو روشونو پخپل منځ کې ځینې فني او تخنیکي فرقونه په اصول، ترکیب، کرسۍ، سطح، نسبت، صعود، تشمیر، نزول، ارسال، دور کې سره درلودل. نو ځکه ځینې خطونه د ډېر قوت او شان او صفا او مزې خاوندان وو چې لیدونکي یې په لیدلو سره یو خوند او ((مزه)) موندله.

د نستعلیق دغه وروستنی استاد میرزا میر عبدالرحمن هروي، چې په هرات او کندهار او کابل کې اوسېدئ (مړ، هرات ۱۲۶۸، ۱۸۵۰م) د افغانستان د وروستنۍ خطاطۍ لوی استاد و، چې په هرات کې یې ډېر شاګردان لکه ملا محمد حسین، میرزا نجف، بهرام خوانساری او میرزا جان مستوفی وروزل او تر اوسه هم ځینې خطاطان دده تقلید کوي.

بل لوی خطاط چې په نستعلیق کې یې دمیرعماد او میرعلي روش ژوندی کړئ، دقندهار د پښین له سیدانو څخه سیدعطامحمد حسیني دسید تاج محمد زوی دسید زمان لمسی دئ، چې امیر عبدالرحمن خان د خپل دربار خوشنویس په ۱۳۱۰ ق ۱۸۹۲ م مقرر کئ او په خفي نستعلیق یې د تذکره الاولیاء دوه ټوکه ولیکل (د کابل د آرشیف کتابخانه) او په ۱۳۰۱ش ۱۹۲۲م په کابل کې وفات سو.

ددې عصر نور د خط مشهور استادان دادي:

۱. سردار غلام محمد طرزي د سردار رحمدل قندهاري زوی د شکسته خط لوی استاد او نقاش او شاعر (مړ په دمشق کې ۱۳۱۸ ق ۱۹۰۰م).

۲. قاضي طلامحمد د قاضي محمدحسن پښښوري زوی (حدود ۱۸۹۰م).
۳. محمدعمر بر دراني (مړ هرات ۱۹۱۲م).
۴. میرزا غلام قادر کاکړ د سراج الاخبار کاتب (حدود ۱۹۱۰م).
۵. سید میر مشوانی شاعر، خطاط، نقاش (مړ هرات: ۱۹۱۴م).
۶. میرزا محمد جعفر قندهاری (مړ کابل ۱۳۰۶ش ۱۹۲۷م).
۷. میرزا محمد یعقوب مخلص کابلی (مړ کابل ۱۳۰۱ش ۱۹۲۲م).
۸. حسن حلمي ترابزوني (په ۱۳۲۶ ق ۱۹۰۸م په کابل کې د خطاطۍ او نقاشۍ او حکاکۍ دمکتب معلم و، (مړ کابل: ۱۳۰۲ ش ۱۹۲۳م).
۹. شیخ محمد رضا خراساني د ډول ډول خطو لیکوال او غټ هنرمن (وروسته به هم یاد سي)
۱۰. تاجور سلطان بي بي جان خانم د عبدالقدوس خان اعتماد الدوله ماینه (مړه کابل ۱۳۱۸ ش ۱۹۳۹م).
۱۱. سید محمد عمر پیله کش د میر عبدالرحمن هروي لمسی (مړ هرات ۱۹۲۸ م).
۱۲. ملا فیض محمدهزاره (مؤرخ اونستعلیق نویس.(مړ کابل ۱۹۳۰م).
۱۳. صوفی عبدالحمید د نصرالله بارکزي قندهاري زوی (لوی خطاط او د صنایعو استاد، مړ کابل ۱۳۴۱ ش ۱۹۶۳ م).
۱۴. مولانا محمد اسحق زرین قلم (مړ کابل ۱۳۱۵ش ۱۹۳۶م).
۱۵. خلیفه محمدحسین سلجوقي نستعلیق نویس(مړ هرات ۱۳۳۸ ش ۱۹۵۹م).

۱۶. میر آقا حسیني هروی دمیرکاظم زوی دهرات نستعلیق نویس (مړ هرات۱۳۳۲ ش ۱۹۵۳م).

۱۷. سید محمد ایشان حسیني د سیدمحمد اسماعیل زوی د ډول ډول خطو استاد (ژوندی).

۱۸. دده ورور سید محمد داؤد حسیني د ډول ډول خطو استاد (مړ کابل ۱۳۵۷ ش ۱۹۵۷م).

۱۹. عزیز الدین وکیلي پوپلزی د حاجی نظام الدین زوی (ژوندی هفت قلمي خطاط او نقاش او ماهر هنرمن او مورخ).

۲۰. محمد علي عطار هروي (ژوندی ماهر خطاط).

۲۱. فیض محمد زکریا (ژوندی، نستعلیق نویس).

۲۲. محمد ابراهیم خلیل د فضل احمد زوی (ژوندی شکسته نویس).

۲۳. حسین وفا سلجوقی (ژوندی، خطاط).

مآخذ:

- فکری سلجوقی: خوشنویسان و هنرمندان ۱۰۸ د کابل طبع ۱۳۴۹ ش.
- پاینده محمد زهیر: د افغانستان دمعارفو تاریخ ص ۷۹ کابل ۱۳۳۹ ش.
- د وزارت معارف نظامنامه ۴ کابل ۱۳۰۰ ش.
- عزیز الدین وکیلي. هنر خط در افغانستان. کابل ۱۳۴۲ ش.
- مجنون رفیقی هروی: رساله‌ء خط. کابل ۱۳۵۵ ش.
- یوه ډله بین المللی پوهان: د کتابو هنر په منځنی آسیا کې د یونسکو له خوا خپور سوئ کتاب ۱۹۷۹ م لندن.

(۲)
نقاشي او رسامي

په شلم قرن کې د هرات د هنري مکتب ډېرې سپکې اغېزې په افغانستان کې پاتې وې، ځينو هنرمندانو په شخصي ذوق نقاشي، رسامي کوله. په غزني، کابل او هرات کې ځينې هنرمند دکانداران وو، چې قلمدانونه، د لاس لکړې، رنګينې تختې او صندوقچې به يې په ګلانو او ډول ډول رنګونو سره ښکلې جوړولې، خو رنګونه به کله پخواني اصيل معدني او کله به جوهري مصنوعي وو.

د کتابو د وقايو او پاڼو او ځينو خطي قطعاتو په تزئين کې به هم کله کله د هرات، بخارا، ياکشمير د وروستني منياتور په تقليد ځينې پاڼې رنګين کېدلې. خو هغه قديم اصالت او ښکلا يې بايللي وو.

د نقاشۍ په څانګو کې رنګ آميزي، تذهيب، منياتور، ګلکاري، پر فلزاتو يا ډبرو نقاشي، دخونو د ديوالو انځور کول، دکوټو د چت او دروازو نقاشي او په فلزي يا د لرګي په تختو ښکلول او مسطح کول رواج وو.

له وروستيو نقاشانو څخه يو ميرزا رضا هروي و، چې د امير شهنواز خان په امر يې د امير دوست محمد خان او سلطان احمد خان دجنګ صحنه کښلې ده (د هرات موزيم) بل دده شاګرد ميرزا باقر کابلي په هرات کې اوسېدئ، چې زوی يې استاد عبدل هم تکړه رسام و، محمد عظيم ابکم هم د ميرزا رضا څخه نقاشي اورسامي زده کړې وه، چې ځينې رسمونه يې په سراج الاخبار کې چاپ سوي دي (مړ کابل د ۱۳۰۰ ق حدود ۱۸۸۲ م).

د ميرزا باقر نور شاګردان دادي: حاجی فخرالدين هروي (مړ هرات ۱۳۱۸ ش ۱۹۳۹ م).

ميرزا فقير د رضا ورور (مړ هرات ۱۳۰۴ ش ۱۹۲۵ م) ميرزا سکندر د رضا بل ورور (مړ هرات ۱۳۱۵ ش ۱۹۳۶ م).

تر استقلال بيا موندلو را وروسته چې په ۱۲۹۸ ش ۱۹۱۹ م د افغانستان مستقل دولت دامان الله خان او نورو پوهو آزاديخواهانو په لاربښوونه تاسيس سو، په نوو اصلاحاتو کې د پوهنې او هنر روزنې ته هم يوه هڅه وسوه. په ۱۳۰۰ ش ۱۹۲۱ م د وزارت معارف لپاره يوه نظامنامه خپره سوه، چې ددغه وزارت د تدريساتو په څانګه کې يو د نفيسو صنايعو دمکتب مديريت هم ومنل سو (ص۴) او دغه مديريت ته د صنايعو د روزنې وظايف وسپارل سوه، د ابتدايي او

رشدي مكتبو او دارالمعلمين په پروګرام کې تر لسم صنف پورې رسامي او لاسي چارې (صنایع یدي) داخل سوه او د رسامۍ دبشپړو زده کړو لپاره غلام محمد خان میمنه ګي چې په رسامي کې یې مهارت درلود، جرمني ته واستول سو، چې هلته په نوي ډول خپل فن تکمیل کي.

په ۱۳۰۲ش ۱۹۲۳ م چې دغه پروفیسر کابل ته راغئ، نو دده په لاربنوونه چې په برلین کې یې رسامي او رنګه لیتوګرافي ډېره ژر او په لوړه درجه زده کړې وه، د کابل په لندنۍ کوټۍ کې ((مکتب صنایع نفیسه)) جوړ سو، چې د رسامۍ، تزئین، رنګمالۍ، معمارۍ، نجارۍ، حکاکۍ څانګې یې درلودې او په ۱۳۰۵ ش ۱۹۲۶ م له المانه څخه یوه رنګه مطبعه هم پر زیاته سوه، چې په همدغه کال دغه دستګاه وسوځله سوه.

د افغانستان تر اغتشاش وروسته په ۱۳۱۱ ش ۱۹۳۱ م بیرته دامکتب ژوندی سو، چې دخیاطۍ، بسته کارۍ، زرګرۍ، مهندسۍ، غالۍ اویلو، لیتوګرافۍ، قالب سازۍ، نقاشۍ څانګې پکښې زیاتې سوې او څلور صنفه یې لرل. دغه مکتب په ۱۳۲۵ ش ۱۹۴۶ م تعطیل سو، چې وروسته یې په ۱۳۲۷ ش ۱۹۴۸ م ځای د تخنیك مکتب ونیو.

پروفیسر غلام محمد خان په رسامۍ او نقاشۍ کې ډېر شاګردان وروزل، څو چې په کابل کې د ۱۳۱۴ ش په قوس کې (= دسمبر ۱۹۳۵م) وفات سو.

د شلم قرن په هنرمندانو کې شیخ محمد رضا خراساني (خطاط، نقاش، عالم) د خزاین السکوك او ریاض الالواح مولف لوی هنرمن و (مړ کابل ۱۳۲۰ ش ۱۹۴۱م) چې په لومړي کتاب کې یې په ۱۹۰۷م

د افغانستان اسلامي مسکوکات ولوستل او کتې متې يې په دې کتاب کې رسم کړل. په رياض الالواح کې يې په ۱۹۰۸ د غزنې د قبرو او بناوو نوشتې کتې متې رانقل کړې (د کابل عکسي چاپ ۱۹۶۷ م).

ددې عصر بل هنرمن پروفيسر عبدالغفور برېشنا دئ چې په ۱۳۰۵ ش ۱۹۲۶ م د رسامۍ او نقاشۍ د زده کړې لپاره برلن ته لېږل سوئ و، په ۱۳۰۸ ش ۱۹۲۹ م وطن ته راغئ، ده په مکتب صنايع نفيسه او دولتي مطبعه کې ډېر شاګردان وروزل، چې غوث الدين رسام او غلام علي اميد، سيد جلال او نور ډېر هنرمندان له دغې ډلې څخه دي او د دوی په قلم ځيني رنګه يا تور مهم تابلوګان پاته دي. استاد برېښنا په ۲۶ جدی ۱۳۵۲ ش ۱۹۷۳م په کابل کې ۶۶ کلن وفات سو.

په ۱۳۵۰ ش کال د اطلاعاتو او کلتور د وزارت په چوکاټ کې يو د هنر رياست جوړ سو، چې د مستظرفه صنايعو موسسه يې يوه برخه ده او اوس د غلام محمد ميمنه ګي په نامه يادېږي.دغه رياست دننداړو هنري کارونه هم پر مخ بيايي.

مآخذ:

- فکري. خوش نويسان ۱۰۸.
- زهير: دمعارفو تاريخ ۷۹.
- وکيلي. هنر خط در افغانستان.
- دوزارت معارف نظامنامه ۴

(۳)

ننداري، پېښې (تياتر)

له پخوا زمانو څخه په خراسان کې دتمثيل غونډې راز - راز پېښې او لوبې وې، چې په شاهي دربارو او د خلکو په بنډارو او بزمو کې د ساتېرۍ او تفريح او عبرت يا خندا لپاره ښيلې کېدې. په ښارو کې ټاکلې ډلې خلك او اداکاران (پېښندويان) ددغه کار د پاره وو او دوی به په اخترو او ښاديو او مېلمستيا وواو مېلو کې په ډول ډول دتمثيل صحنې جوړولې. په ځينو ځايو کې د محرمې ددهې په ورځو کې د امامانو د شهادت او ناورين قصې هم په تمثيلي حرکاتو سره ښکاره کول کېدې، چې دټريجيډي تمثيل يوه نمونه وه.

کله کله به په بازارو او ګڼو ټولنو کې د قصه کوونکو او مداحانو ډلې ولاړې وې، ځينې ديني ياحماسي قصې لکه امير حمزه، ابو

مسلم خراساني، د پیغمبر(ص) د اصحابو او یارانو (رض) داستانونه به یې په بدني حرکاتو یاد لکړې او تبرزین په ښورولو تمثیل کول او په ترنم به یې قصې بیانولې.

په کابل کې به دربار هم یو ((مجلس آرا)) درلود. دې سړي به ځینې د عیارانو او پخوانو پهلوانانو داستانونه، یوازې یا په ډله ییزه توګه تمثیل کول او کله به یې د شاهنامې داستانونه په حماسي لهجه او حرکاتو سره ښیل. دخلکو په بنډارو او مېلو کې ځینې ممثلان (پېښندویان) هم وو، چې د هغه ښار یا کلي په ژبه یې ځینې حماسي یاد ټوکو او خندا یا عشقي داستانونه، پخپله اداکارۍ خلکو ته ورښيل، چې د ۱۹۱۰ م په شاوخوا کې د کابل فقیراحمد مجلس آرا د ملامحمد حسن زوی (مړ، کابل ۱۹۰۶م) د امیر په دربار کې مجلس آرا یې کوله،خپل داستانونه به یې د پند او عبرت په اشعارو تمامول او امیر ته یې نصیحت کاوه او کله به یې د کاکه ګانو (عیارانو) قصې یا خندوونکې پېښې عملاً تمثیل کولې.[1]

د کابل په زاړه ښار کې یوه محله وه، چې ((کوچهء سادوها)) یې بلله او دلته به دغسې قصه ګویان اوسېدل چې خلکو ((جنګ نامه خوانان)) هم بلل. له دغې ډلې څخه په شلم قرن کې ملا علي جان په ((ملای سپید)) مشهور و، چې پخپلو خبرو به یې خلك ژړول یا به یې خندول (مړ، کابل ۱۳۱۳ش ۱۹۳۴م) دده زوی ملا سخي دا د اولمسی یې اسدالله تر اوسه دغه پیشه ساتي. کاکه ګل بچه آدم، دینو داریاز، محی الدین سراج، سردار غیاث هم د کابل ممثلان وو.

د شلمی سدی په لومړۍ نیمایی کې د قندهار دوې دا کارانو ډلې مشهورې وې، چې ناټکیان یې بلل، د یوې ډلې مشر فراموز ناټکي او د بلې دا حاجي کریم ناټکي و، دوی به د خپلو ډلو سره د ناټك متحرکې صحنې هم په بازارو کې د شپې را ایستې. ددغو ډلو نوموړي اعضا سنګر او موسی وو.

د کابل د ښار د ګذر ګدري یوه ډله ممثلان د ((ساییِن)) په نامه مشهور وو، چې له دغې ډلې څخه تر ۱۹۰۰م راوروسته ((ساییِن قناد)) او دده شاګردانو به دکابل دښادیو په بنډارو کې ځینې دعبرت یاخندا ،یا تاریخي او پهلواني واقعې تمثیل کولې لکه: د دیو او پري، د انګریزانو سره جنګ، د افغانستان د قومي ډلو اتحاد، دعزیز او ممید داستانونه. (۲)

* * *

تر ۱۹۲۰م راوروسته چې په وزارت معارف کې د ((نمایشات عرفاني)) اداره د مولوي محمدحسین اورمړ جالند هري په ریاست جوړه سوه، نو به یې په ځینو مجلسو او جشنو کې د تمثیل صحنې جوړولې، چې لومړۍ پلا د ((سردار جزیرهٔ جاوا)) په نامه یوه ډرامه دجلال آباد د کوکب په باغ او د لغمان په قلعه السراج کې په ۱۳۰۱ ش ۱۹۲۲ م وښیله سوه او بیاد اسد په دوهمه ۱۳۰۲ ش ۱۹۲۳ م د استقلال په جشن کې دتیاتر صحنه راووته، چې پېښندویان (ادا کاران) یې د معارفو شاګردان یا ماموران وو لکه: سرور ګویا اعتمادي، عبدالعزیز ناصري. حافظ نور محمد، علي محمد، سرور

صبا، عبدالاحمد عطایی، میرزا عبدالله طویل، حسن جان ضیایي، محمد اکرم، میر کاظم هاشمي، مولوي غلام محمد معلم، فرخ افندي (مړ کابل ۱۳۵۶ ش ۱۹۷۷م) صاحبداد عکاس، عبدالجبار رسام، محمد حسین ضیایي، محمد سعید بدخشي، محمد آصف مایل، قاري دوست محمد، سید عبدالله، محمد کبیر ضیایي.

د ډرامو لیکونکي یا ترجمه کوونکي: فیض محمد زکریا، صلاح الدین سلجوقي، حسن سلیمي، بدري بیګ، علي افندي، ضیا همایون (هندي) حافظ نور محمد وو.

دوې نوې ډرامې لکه مادر وطن (د کاظم هاشمي پېښې) مسابقهء خواب و بیداري (د معارفو د شاګردانو پېښې) ۱۹۲۳م د پغمان د تمثیل په صحنه کې وښیلې سوې او بیا په ۱۹۲۴ م د پغمان په جشن کې د مجمع ملل او د مشرق د آزادۍ خواهانو یوه ډرامه او بله ((صحبت های اخلاقی)) پر صحنه ښکاره سوې.

د ۱۳۰۴ ش ۱۹۲۵ م په جشن کې د ((بچهء بی پدر)) او ((تربیهء پدر)) او ((محاکمهء حکمرانان)) او ((فتح تهل)) او ((فتح اندلس)) (دعبدالحق حامد ترك لیك او د سلطان احمد شیرزوی ترجمه) ډرامې وښیلې سوې، څو چې په ۱۳۰۶ ش ۱۹۲۷ م د اوسنۍ آریانا په لیسه کې د ((جهل را همینجا کشتند)) اود ((رفع حجاب)) او ((وصلت اجباري)) ډرامې هم تمثیل سوې. چې په اکثرو دغو صحنو کې دموسیقي ډایرکټوران استاد قاسم یا استاد غلام حسین ناټکي وو.[۳]

په ۱۹۲۳ م د پغمان د ودانیو نظامنامه خپره سوه اود هغه ځای په عمومی باغ کې یوه ودانې د سینما تیاتر لپاره او د اولمپیك سر خلاصی جمنازیوم هم جوړ سو، چې دجشن د شپو لوړې یادې سوې ډرامې هلته ښکاره کېدې.

د افغانستان تر ارتجاعي اغتشاش وروسته دغه اقدامات د تمثیل د هنر لپاره سوي دي:

په ۱۳۳۴ ش ۱۹۵۵ م دسینما تیاتر او فلم لایحه خپره سوه.

په ۱۳۴۴ ش ۱۹۶۵ م د تیاتر د صحنې اساسنامه راووتله

په ۱۳۵۲ ش ۱۹۷۳م د ((افغان ننداری)) په نامه یوه تمثیلي او سینمايي موسسه، د یوې لویې نمایشيځ دانې سره، دکابل د چمن په سیمه کې جوړه سوه، چې افغاني اداکاران ځینې داستانونه پکې تمثیلوي اود اولیت په لحاظ دغه ډرامې مشهورې دي:

((مکن همشیره گریان)) دمحمد حیدر نیسان منظومه ډرامه ۱۳۱۵ ش ۱۹۳۶ م.

((متخصص صالون)) د رشید لطیفي لیك ۱۳۱۸ش ۱۹۳۹ م.

((مردان پارو پامیزاد)) د احمد علي کهزاد لیك ۱۳۱۸ ش ۱۹۳۹ م.

((عسکر جوان)) د محمد عثمان صدقي لیك ۱۳۱۸ ش ۱۹۳۹م.

((فرزندان آریانا او شاگرد کبابی)) دوې ډرامې د عبدالرحمن پژواك لیك ۱۳۱۹ ش ۱۹۴۰م.

((عاطفه او پولیس ۱۰۲)) دوې ډرامې د صدقي لیك ۱۳۲۲ ش ۱۹۴۳م.

((میراث او دو صنعت کار)) ډرامې د لطیفي لیك ۱۳۲۳ ش ۱۹۴۴م.

((داماد)) دناصر غرغښت لیك ۱۳۲۳ ش ۱۹۴۴م.

((کار بر اصل)) د عبدالروف بېنوا ليك ۱۳۲۳ ش ۱۹۴۴م.

((لالا ملنگک)) دعبدالغفور برېښناليك ۱۳۲۳ش ۱۹۴۴م.

ددې دورې مشهور پښندويان (ممثلان) دا دي: عبدالرشيد جليا، عبدالحميدجليا، عبدالقيوم بې سد، عبداللطيف نشاط، محمد اكبر نادم، عبدالرحمن بينا، نيك محمد قايل، احمد ضيا، محمد اكرم نقاش، شكيب، مونس، محمد جان، محمد نعيم فرحان، عبدالقادر فرخ، حبيبه عسكر، خورشيد دجلاد لور، مزيده سرور دمحمد قاسم لور.

اوس د اطلاعاتو او كلتور په وزارت كې يو خاص د كلتور رياست هم سته، چې علاوه پرنورو هنري كارو د تمثيل هنر هم روزي او هر وخت په كابل او نورو ولاياتو كې په پښتو او دري ځينې ډرامې په صحنه كې خلكو ته ښيي.

مآخذ:

(۱) برېښنا: قصه ها و افسانه ها ۷۷ كابل ۱۳۵۲ ش.
يا ورسكى: سفارت روسيهء تزاري بدربار امير شير علي خان ۵۳ كابل ۱۳۴۷ ش.
غلام حضرت كوشان: آريانا مجله شماره ۳۱۸ قوس ۱۳۵۵ ش كابل. هنر تمثيل در افغانستان ۸ د كابل چاپ ۱۳۵۸ ش. ابراهيم خليل: مزارات شهر كابل ۱۹۷ دكابل چاپ ۱۳۳۹ش. امان افغان، كابل ۱۲ اسد ۱۳۰۲ ش.
(۲) كوشان: هنر تمثيل تر ۱۳ مخ وروسته
(۳) هنر تمثيل ۶۰

(۴)

ساز و آواز، اتڼ

د موسیقی او ترنم په هنرکې هم افغانستان، د فرهنګونود سره ګډېدلوسیمه وه او په شلمه سدی کې موږ دلته د ساز و آواز او ټنګ ټکور، درې مهم عناصرتاکلای سوای:

لومړی: دخراسانی ساز و آواز راپاته سوي عناصر.

دوهم: د هندي موسیقي سره مشترك عناصر.

دریم: خپل مقامي د پښتو او دري او نورو لهجو عوامي بدلې او سازونه.

۱. د خراسان د موسیقي قدیم مقامات چې د غزنویانو او غوریانو او تیموریانو د عصر خلکو روزلي وو اود بیهقي په قول به «مطرب اوقوال» [۱] هغه په ساز و آواز کې سره را اوډل، تر اوسه لا هم لږ و ډېر په خلکو کې پاته دي. دغه مقامونه (راګونه) دوولس وو:

رهاوي، حسيني، راست، حجاز، بزرګ، کوچك، عراق، اصفهان،نوا، عشاق، زنګوله، بوسليك.

دغه هر مقام دوې شعبې (= راګني) درلودې، چې يوه به ځيره (پست) او بله ډېره (بلند) وه او ګرده شعبې چې د دغو دوولسو مقاماتو څخه جوړېدې (۲۴) دي او هره شعبه بيا نغمې لري او که د يوې شعبې ځير او د بلې شعبې ډېر سره ګډ سي، له هغه څخه ((آوازه)) جوړېږي. او دغه (۱۲) مقامونه او (۲۴) شعبې او (۶) آوازې خورا ډېرې څانګې هم لري، چې دموسيقۍ په کتابو کې شرح سوي دي.

۲. د اسلامي دورې دخراسان او بيا د افغانستان سيمې شرقاً له هنده سره نښتې وې او له دې پلوه يې ډېرې مدني او کلتوري اغېزې منلې دي.

دهند آريايي خلکو خو د خپل زاړه آريايي تمدن په پوهنه کې د يوناني موسيقي کلمې پر ځای د سنګيت Sangita کلمه درلوده، چې د راګ RAGA او تال TALA او نريتيه Nritya يعنی مقام او اصول او رقص مجموعه وه او مهاديو (لوی معبود) يې د هغه واضع ګاڼه. څکه چې دده نوم سميشور Somesvara (= شيوا) هم و، نو ګرده راګونه او راګني Ragini چې دده په هنري مکتب کې پاللي سوي و هغه يې سميشورمت S. Mata بلل او تر ده وروسته نور درې مکتبه هم را پيدا سوه، چې ګرده سنګيت څلور مکتبه لري.

په هندي ژبو کې آهنګ او نغمې ته سُر SUR وايي، چې ګرده اووه سُره دي:

(۱) کهرج (سُر)	SUR, KHADJA	لکه د طاوس ږغ.
(۲) رکهب	RIKHBHA	لکه دپپیها ږغ (یوهندي مرغه)
(۳) گندهار	GANDHARA	لکه د پسه ږغ
(۴) مدهم	MADHYAMA	لکه د کلنگ ږغ (یو مرغه)
(۵) پنچم	PANCHAMA	لکه دکُوېل ږغ (یوهندي مرغه)
(۶) دهیوت	DHAIVATA	لکه د آس ششنی.
(۷) نکهاد	NISHADA	لکه د فیل ږغ

له دغو اوونومو څخه يې لومړی توری را اخیستی دی:

((سو - ري - گه - مه - په - دهـ - ني)) = سرگم.او دغه نوسپتك Saptaka یعني اووه اصله بولي، چې په ترتیب له اوله نری آواز (ځیر) شروع کېږي او بیا په تدریج تر اوومه پورې جگېږي، چې درې ځیر - منځنی - ږږ ږغونه يې گرام Grama (اصل) دی.

هندي سنگیت د بهر ته BHARATA په قول - چې په لومړی میلادی سدی کې اوسېدئ او دده مکتب بهرته مت بولي - شپږ راگه RAGA (مقام) دئ، چې هر راګ پنځه راګني RAGINI (یعني مایني) او اته پُتره PUTRA یعني زامن او هر زوی یوه بهارجا BHARYA (ماینه) لري، او گرده (۹۰) کېږي. شپږ راگه دادي:[۲]

۱ بهیرون	Bhairon	۱ راګ	+ ۵ راګني	+ ۸ پتر	+ ۱ بهارجا	=	۱۵
۲. مالکوس	Malakausa	//	//	//	//		//
۳ هندول	Hindola	//	//	//	//		//
۴. سري راګ	Sri Raga	//	//	//	//		//
۵ میگهراګ	Megh Raga	//	//	//	//		//
۶ دیپك راګ	Dipaka Raga	//	//	//	//		//

تهوله = ۹۰

په لوړ ډول دمملکت په غربی برخو کې خراسانۍ سندرې او په شرقی پلو کې د پښتو سندرې له هندي راګونوسره ګډې ویلې کېدې. څو چې په شلمه پیړۍ کې په هند کې د اروپایي مدنیت او صنعت له خپرېدلو سره دګرامافون او فلم صنعتونه رواج سوه او د هندي موسیقي سازونه (تهنګک تهکور) او ږغونه (راګونه) یې له لمر خاته څخه په ګرده افغانستان کې خپاره کړل اوپه افغاني دربارونو کې هم دهندي موسیقي راګونو په فارسي یا پښتو ژبورواج وموند. مثلاً په ۱۸۸۱ م کال چې امیر عبدالرحمن د کابل د علم ګنج په باغ کې دخپلو زامنو د سنتۍ ښادي جوړه کړې وه . [۳] مولوی احمد جان ((تاجر)) قندهاری ددې جشن په توصیفي قصیده کې دواړه ډلې سازندګان یادوي:

یکطرف لولیان هندنژاد
جان فزا، ازترانهء شیرین...
یکطرف نغمه های ایرانی
داده دل راتسلی و تسکین..

د کابل د خرابات او د قندهار په توپخانه او مسلیانو کې ځینې خاصې کورنۍ وې، چې د هندي موسیقي ویونکي او خپروونکي وو. لکه په کابل کې داستاد قاسم کورنۍ دهندي ساز استادان او استاد کام الدین او قربانعلي دخراساني موسیقي استادان. او په قندهار کې دحکیم کاکو کورنۍ او په پېښور کې دعبدالقدیر خان ربابیکورنۍ چې استاد پذیرخان دده زوی مشهور سرینده نواز و، استاد بهرام خان په طبله وهلوکې استاد. اکرم خان او سبز علي خان مشهور سندر غاړي وو. د هرات حیدرو شش تار په تکړه ګوتو واهه.

پښتو سندرې:

اساساً خو په پښتو ژبه کې درې هنري مظاهر: شعر او موسيقي او رقص (اتڼ) ډېر سره تړلي راغلي دي. د پښتو د عوامي منظوماتو جوړښت (سيستم) خو له قديمه سيلابو ټونيك ؤ يعنی شاعرانو به دخپل نظم د ټوټو سيلاب او هجا Syllable + آهنګ يعنی تون Tone په لحاظ يو عروضی سيستم درلود، چې دمنظوماتو موزونيت Rhythm او تقارن Symmetry به يې دمحتوا او ترنم په ساتنه کې خوندي کول. يعنی شاعر آزادو، چې دخپل نظم ټوټې دهجاوو د شمېر په لحاظ داسی سره و اوډي، چې وزن او هم آهنګ Tonic ولری او په اتڼ (رقص) کې لاهم د انساني بدن له ښکليو حرکاتو سره برابرې وي.

په پښتو منظوماتو کې د ظاهري جوړښت له پلوه تر اوسه له څلورو هجاوو څخه بيا تر شل سيلابي ټوټو (مسريو) پورې اوولس (۱۷) بحرونه ضبط سوي دي، چې له دغو څخه تقريباً سل وزنه د آهنګ او ترنم په لحاظ را ايستل کېږی، [۴] او ښايي چې په سوو نور وزنونه په پښتو سيلابو تونيك سيستم کې وي، چې تر اوسه په بشپړه توګه لا نه وي سره راټول سوي.

په پښتو عامی سندرو کې چې تراوسه ېېخی لږ تر ليك و چاپ لاندې راغلې دي: بدله، کسرواله سپره بدله، لوبه (بګټی)، چاربيته، نيمکی (سروکی) رباعي، ناره، لنډۍ (ټپه) ترانه، غاړه، بږغ کرده شمېرلې هجاوې او آهنګونه لري، چې د موسيقی له ټاکلو بږغونو او کله د اتڼ له خاصو حرکتونو سره سم وي.

د اتڼ اقسام ګرده دموسيقي له لارو سره اړخ لګوي، او موزونې د ((اتڼ نارې)) لري. نو يوه ټوټه چې هم وزن لري او هم آهنګ، ((ځانبني)) يا ((لاره)) يا ((ړغ)) يا ((شان)) بولي.

کله کله ((سپرې بدلې)) هم په خاصو خپلو آهنګونو په دسته جمعي ډول ويلې کېږي او د هرې بدلې مسرۍ (ټوټه) يو سړی په خواږه ړغ وايي، چې يوه مسرۍ خلاسه سي، نو يې کسر ګرده په ګډه تکرار وي.

د ښځو ايشله يوه ښځه کله د آهنګي نارو سره کوي او کله د نرو د اتڼ نارې يو سړی په لوړ خواږه ړغ وايي.د نقلو او قصو، عشقي ياحماسي نارې هم وزن او آهنګ لري، چې قصه کوونکي يې د قصې د نثري برخې په منځ کې پر خپلو ځايو باندې په موزونو آهنګي غاړو لولي.

اتڼونه:

اتڼ هغه فردي يا دسته جمعي د بدن مرتب او ښکلي حرکات دي، چې په عربي رقص او په انګريزی ډانس Dance ورته وايي. ځينې پښتانه دنرو اتڼ (ګډا) او د ښځو دا (نڅا) بولي، چې په کندهار کې د ښځو اتڼ ته ((ايشله Ishala)) وايي.د پښتونخوا په ځينې سيمو او د ړوب په ناوه کې کله کله د نرو او ښځو اتڼ په ګډه کېږي، چې په کاکړو کې يې ((کمره امۍ)) يا ګډه امۍ يا برګه امۍ او نور پښتانه يې ((برګ اتڼ)) بولي.

د اتڼ راز راز حرکتونه، سوکه سوکه - ياژر - ژر اوښتونه،د لاسو، سر،اوږو، ملا او پښو ښوروني ټول د اتڼ ډولونه سره بېلوي، لکه:

شالکی: د پښتین اوړوب په ناوه کې، ورو ورو دوه قدمه پر مخ او دوه پر شا ، چې کله غلئ اتڼ هم بلل کېږي.

د یوې اوړې اتڼ = یو اړخه اتڼ: په شالکی شروع کېږی، بیا ورووړو چټك سی.

د غبرګو اوړو اتڼ = دوه اړخه اتڼ: د یوې اوړې اتڼ په پای کې، دغه ډېرې تودې او خورا چټکې ښوربدنې دي او ډم هم خپل ډول په خورا درزا ژر ژر ورسره ډمبوي.

شاپاتري: د ږوب د خلکو اتڼ دئ، چې بې ډولـه او سورنا ، تشې غاړې پکې ویلې کېږي.

شین اتڼ: د کاکړو په سیمو کې بې ډو له او سورنا خورا چټك اتڼ، چې ورو ورو له شالکي څخه شروع سي، بیا دخورا مستۍ عروج او د غبرګو اوړو اتڼ ته ورسېږي.

برګ اتڼ = ګډه امی = کمره امی: د ښځو او نرو ګډ اتڼ دئ، چې لکه شین اتڼ سوکه شروع سي، بیا نود مستۍ او غورځنګ لوړې څوکې ته ورسېږي.

طالبّي اتڼ: بې ډولـه او سورنا تش په غړږي او غومبر سره د طالبانو په بنډار کې اچول کېږي، چې یو بیرغ یې هم په منځ کې وي. درې قدمه پر شا او مخ ځي، ورو - ورو تودېږي.

درې پلی: د کندهار او پښتین ترمنځ رواج لري درې درې پله له ډاله او نارو سره کېږي.

لـه پښتینه تر هرنایي د پښتونخوا په جنوبي سیمو کې څو ډوله اتڼونه سته چې لبه LBA یا لوبه یې بولی لکه:

خوره لبه: د هرنايي د ترينانو دوه قدمه ورو بې ډوله او سورنا اتڼ.

هوم لبه: دوه قدمه سوكه اتڼ د بدلو سره.

اړو يا لبه: د هرنايي د ترينانو اتڼ د نارو سره.

خوركۍ لبه: د هرنايي د ښځو لږ چټك اتڼ د بدلو سره.

دومړي لبه: د كاكړو د سنزر خيلو اتڼ، د ډول او سريندې يا چغكې سره.

ايشله: په كندهاركې د ښځو خاص اتڼ دئ، چې يوه يوه ښځه له جمعيته راوزي او په منځ كې رقص كوي، كله كله لنډۍ او كله د اتڼ غاړې او كله فكاهي خبرې ورسره وايي او كه دغه اتڼ په ګډه ښځې وكي نو يې په جنوبي پښتونخوا كې شله Shila بولي.

ګلوبيا: دجنوبي پښتونخواد ښځو اتڼ د دريې او كسرونو او ټوكو سره.

دمنګي اتڼ: كله چې كليوالې نجلۍ منګي ګودر ته وړي، نوپه ګډه ورو ورو اتڼ كوي او منګي ته راز راز حركتونه وركوي، عاشقانه لنډۍ وايي، او مستې نارې كوي.

د اتڼ د سرود آلات ډول، سورنا، سرينده، دريه، شپېلۍ، چغكه دي او كله كله د لاسو پړك يا د ټوپك ډز يا چك چكې هم ښه برخه پكې لري.ډول وهونكى ډم يا ډولچي د سورنا وهونكى سورنا چي بولي، چې ډم د ډول په رڼغ ګرده اتڼ اداره كوي. هغه څوك چې اتڼ كوي، اتڼ چي، اتڼ باس، ناڅكر، رخځي بلل كېږي، چې د ځوانانو څڼې غوړې او خپرې وي. كميس او پرتوګ اغوندي، ملا په رنګه دسمال تړي، په لاسو كې يې رنګه دسملونه وي، ښځې چې ايشله

کوي، سپك پړونئ او فاخر کالي اغوندي او کله پايزيب هم په پښو کوي او هر اتڼ يو((مير)) هم لري، چې اتڼ چيانو ته بولۍ ورکوي.(۵)

د اتڼ سندرې عموماً عشقي، حماسي، فکاهي او کله تاريخي يا طنزي وي چې د پښتو د شفاهي ادب يوه ارزښتمنه پانګه ده.

* * *

په دې اوسني وختو کې د سندر غاړو دوې ډلې په افغانستان کې سته او کله چې راډيو په ۱۳۱۹ش ۱۹۴۰ م او بيا افغان ننداري په ۱۳۵۲ ش ۱۹۷۳ م او بيا تلويزيون په ۱۳۵۷ ش ۱۹۷۸ م شروع سول، نو دغو دوو ډلو ښه وده کړې ده، چې لږ و ډېر يې موسيقي ته له هندي ډوله څخه مقامي رنګ ورکړئ دئ:

لومړی: پيشه کار سندر غاړي چې هندي راګونه يامقامي سندرې په دري ژبه يا پښتو لولي، او مشهور يې استاد قاسم (۱۸۸۴ - ۱۹۵۶م) استاد غلام حسين د عطا حسين زوی (۱۸۸۶ - ۱۹۶۸م) نبي ګل (مړ کابل ۱۳۵۰ش ۱۹۷۱ م) غلام دستګير شيدا (مړ کابل ۱۳۴۹ ش ۱۹۷۰) د قندهار کريم کاکو (د ۱۹۳۵ م حدود) د مردان صحبت خان (مړ ۱۹۴۲ م) استاد نتهو (ژوندی) استاد سر آهنګ محمد حسين (ژوندی). استاد دُری لوګری، استاد محمد عمر (مړ ۱۳۵۹ ش) او استاد محمد اکرم (ربابيان)، غلام حسن تيراوال سرينده وهونکی، فقير حسن وايلن وهونکی، د قندهار سليم، دخوست مير سلام، جليل ځلاند، حفيظ الله خيال، رحيم غمزده، اول مير، هم آهنګ، قمرګله، رحيم بخش، سارا ځلاند، خان قره باغی.

کله کله افغاني هنرمندان په فني ډګر کې د ونې پر مخ تللي دي، چې دهند په موسیقي کې هم په استادۍ منل سوي دي، مثلاً غلام بندګي خان بنګښ چې رباب یې دسرود په ډول راواړاوه (د ۱۸۵۰ م حدود) او دده زوی غلام علي خان او لمسی حافظ علي خان هم مشهور سرود نوازان وو[۶]

دغسې هم دکشمیر یو خوانند‌ه چې ستارجو نومېدئ، د ۱۸۸۰م په حدودو کې کابل ته راغی، د ده زوی استاد قاسم جو د کابل په خرابات کې په ۱۳۰۲ ق ۱۸۸۴ م وزیږېدئ او دموسیقي په هنر کې د ونې استاد سو، چې هندي موسیقي یې د افغاني مقامي لارو سره ګډه کړئ اویو خاص طرز یې راو ایستئ چې په کابل کې په ((طرز قاسم)) مشهوردی. ده موسیقي له ادب سره نښلولې دئ او له فارسي اشعارو څخه به یې پر موقع داسې بیتونه د موسیقي په پردو کې ویل، چې حسب الحال به وو. استاد قاسم ډېر شاګردان په دې طرز کې وروزل اود کابل دپنځو شاهانو د دربار خوانند‌ه و (وفات، کابل ۲۲ سنبله ۱۳۳۵ ش ۱۹۵۶ م) دده زوی استاد یعقوب قاسمي د خپل پلار د طرز مروج و او اوس استاد محمد حسین سر آهنګ د استاد غلام حسین زوی په هندي موسیقي کې استاد ګڼل کېږي.

دوهم: شوقي سندر غاړي، چې مشهور یې میرزا نظر (د ۱۹۲۹ م حدود) استاد عبدالغفور برېښنا (مړ، کابل ۱۹۷۳ م) ډاکټر صادق فطرت (ناشناس)، کریم هراتي، احمد ظاهر لغماني، ساربان، نی نواز زکریا، شاه ولي، احمد ولي، ارمان، ظاهر هویدا، مهوش، هنګامه، سیما ترانه، احمد مرید او نور.

دموسیقی آلات:

د افغانستان د شلمی سدی په ساز و آواز کې دغه آلات مستعمل دي، چې اکثر له پخوا څخه را پاته دي:

۱. ضربی: لکه ډول، ډولکی، ډومبکی (زیر بغلي) دریه (داریال یا چنبه) ډمامه، دوپړی (طبله) تُمبل، نغاره، منګی او تیم وهل.

۲. نفسي (ساهي): لکه نل (نی)، شپېلۍ (نای)، توله، تولکه، سورنا، ښکر، کرنا، درویٔ، بین، باجه، توری (لکه شپېلۍ) تروم، بوغۍ (بوق) تیمچه، مشکی، باجه، ارمونیه، مورلۍ.

۳. اوتار (اهتزازي): لکه رباب، تنبور، غږکه (غچك)، سارنګۍ، چنګك، دلربا، دنبوره (دوتار) سنتور،ستار، سرینده.

مآخذ:

(۱) تاریخ بیهقی ۸۰ د مشهد چاپ ۱۳۵۰ ش.

(۲) تحفة البهادر/ ۳۲۲، ۳۲۵، ۳۹۶، طبع بنیاد فرهنګ ایران. غیاث ۳۶۹.

(۳) فیض محمد: سراج التواریخ ۳۹۲/۳ دکابل چاپ ۱۳۳۳ ق.

(۴) پوهاند عبدالشکور رشاد: د پښتو نظم عروضي سیستم (خطي)

(۵) سیال کاکړ: فولکلوري سوغات: د کوټې چاپ ۱۹۷۸ م. کاکړی د کوټې چاپ ۱۹۷۳.

غلام محی الدین ملګری: پښتني اتڼونه د کابل چاپ ۱۳۵۲ ش.

حبیب الله رفیع: دخلکو سندرې، د کابل چاپ ۱۳۴۹ ش.

(۶) نعیم کوثر: د ډهلي د آجکل مجله، اګست ۱۹۵۶م.

(۵)

ودانۍ او معماري

د منځنۍ آسیاد معمارۍ فن له لسمی سدۍ څخه بیا د هرات د تیموریانو تر وختو پورې خورا غوړېدلئ و، چې نمونې یې د غزني او جام او دهرات منارې او نورې ودانۍ دي. د اتلسمی سدۍ په منځ کې چې احمد شاه دراني بیا د افغانستان سره شلېدلې لمن راغونډه کړه نو بیا د ودانۍ فن لږو ډېر وغوړېدئ او دلته موږ وینو، چې د کابل او قندهار او هرات د معمارانو کورنیوخپله هنر نمایی بیا په ودانیو کې ښکاره کړې ده او درې د معمارۍ ډولونه پکښې لیدل کېږی:

لومړی: د خراسان قدیم سبك چې دهرات د تیموریانو په عصر (شپاړسمه پیړۍ) کې تکمیل سوئ و.

دوهم: د مقامي کلاوو او برجونو ښکلې ودانۍ چې مواد یې خاورې او ډبرې وې.

دريم: دهند داسلامي سلطنت او مغولي شاهانو د ودانيو اثر چې (خراساني + هندي) سبك يې ګڼلای سو.

ددغو معماري ډولونو په ودانيو کې اکثر پخه خښته، اومه خښته، ګچ، تيږه، اهاك، سارو،خاوره او دای استعمالېده او د اقليمي او اجتماعي اوضاعو په لحاظ يې غټ او پلن او جګ دېوالونه او په کابل کې د لرګو ودانۍ، خوپه نورو ځايو کې د پخو يا اومو خښتو پوښښونه او زربۍ جوړېدې. د کابل په ګرده سيمه کې د لرګو سره نښتې ودانۍ د لرګي د تزئيناتو سره رواج وې، خو دکندهار د پخو خښتو پوښښ چې په ګچو سره نښلول کېږي، تر اوسه ژوندی دئ. په هرات او شمالي سيمو کې د اومو خښتو دزربۍ پوښښونه له اقليمي اوضاعو سره مقاومت کولای سي او دکابل او هندوکش په سيمو کې چې زلزلې پېښېږي، عمومي ودانۍ له لرګوڅخه جوړېږي.

د ودانيو دننه دېوالونه او چتونه په سپينوګچو يا رنګه ګلکاريو او تصاويرو ښکلي کېدل، د کندهارد ګچو نقاشي او هندسي شکلونه او ډول ډول ګلکارۍ ډېرې نفيسې وې، دهرات دمقرنس سازۍ کار، د قديم نفيس هنر نمايندګي کوله. د غزني نقاشانو د کابل د سيمو د ودانيو چتونه او ديوالونه په ښکلي رنګ او ډول انځور ول او کله کله به ښيښه کاري هم پکښې کېده اوسپين ګچي دېوالونه به په طلا يا د طلق په ټوټو افشان کېدل.

لکه چې دمخه وويل سوه. د کليو کلاوې به د پخو خټو څخه په دای (پخسه) داسې ټينګې او ښکلې ودانېدې، چې په سديو به يې د

باران، واورې او نورو طبيعي آفاتو، سېلو او زلزلو سره مقابله کوله او نړول به يې خورا ګران کار و، ختمه يې داسې پخوله، چې اول به يې يومن وچه خاوره له اوبو سره ګډه کړه، بيا به يې دونې سره واړوله او تر پښو لاندې به يې پخه کړه، چې بيرته به يې تول هغه يو من و.

په کابل کې د اتلسم قرن په آخرو کې د قندهار د معمارانو يوه مشهوره کورنۍ راغلې وه، چې مشرېې محمد ياسين معمار و، [1] له دوی څخه په کندهار کې د احمدشاه دراني ګنبده او د چارسو لويه ګنبده او د کندهار د شاه جامع او د خرقې شريفې ګنبده او جامع او زړه جامع اودمير هزار جامع عمارتونه او په نونسم قرن کې د کهندلخان جامع پاته دي او کله چې کابل ته راغله، دلته يې د کابل د بالاحصار کلاوې بيا جوړې کړې، دتيمورشاه ګنبده اود تميم انصار اوعاشقان و عارفان زړې ودانۍ هم ددوی په لاس جوړې سوې، د باغ بالااوارګ څينې ودانۍ، دجلال آباد د حکومتي باغ او د خلم د باغ جهان نما او د کندهار د منزلباغ او کوکران ودانۍ هم ددغه هنر نمونې دي.

په شلم قرن کې ددې کورنۍ معماران محمد يعقوب خان، عبدالصمدخان، غلام علي خان، عبدالله خان او په کندهار کې استاد يار محمد خان او نعيم جان وو، چې د ميرويس بابا ګنبده يې په ۱۹۳۰ م جوړه کړه.

---

(۱) عزيزالدين وکيلي: تيمورشاه ۴۹۷/۲ کابل چاپ ۱۳۴۶ش.

(۶)

د کاليو صنعت

د نونسم قرن تر نيمايي پورې د افغانستان د خلکو کالي، دخپلو لاسو جوړ کړي کالي وو، چې له سپنسيو او اينځيو يا ورېښمو څخه به اودل کېده لکه: کرباس، الچه، پټو، شوی، کېش، قاقمه، کُرك، برکه، ورېښمينه نرمه، دسمالونه، کلاغی، قناويز، لونګی، بشرويه او نور...

ددغو لاسي صنايعو مرکزونه هرات، فراه، هلمند، کابل، ننګرهار، لغمان او د شمالی سيمو کلي او ښارونه وو، خو کله چې په دغو وختو کې دهند او روس له پلوه دماشيني مصنوعاتو تجارت شروع سو، نو په ورو ورو دغه لاسي داخلي مصنوعات لږ يا ورك سول، دهرات او کابل د ورېښمينو او ورېنو کالو او پټوانو

دستگاهونه وترل سوه، د نخي تهوکرانو او کرباسو صنعت مړ سو، فقط په شمالي ولایاتو کې لاتر اوسه هم فقط د چپنو لپاره د ورېښمينې يا نخي الچې جوړولو صنعت ژوندی دئ او په داخلي ماشيني برقي کارخانو کې د اغوستلو تهوکران دونې اودل کېږي، چې د لاسي نساجۍ، نفيس صنعت يې نابودکړئ دئ.

د غزني او کابل او نورو سړوسيمو د پوستين دوزۍ صنعت تر اوسه پاته دئ،چې د پسونو ياد قره قل يا گيدړې او خفك له پوستو څخه ډېر نفيس پوستينونه او پوستينچې، دسکلې، جورابې يا خولۍ جوړېږي. او د ستنې په ورېښمو گنډلو گل کاريو ښکلي کېږي. (۱)

پر کاليو باندی د قندهار د خامك دوزۍ ورېښمين نقشونه او گلونه يا د خوليو زريني او د گلابتونو گلکارۍ د لاسي صنايعو يوه نفيسه څانگه ده، چې تر اوسه لا هم ژوندۍ پاته ده.

د کراستې څخه نفيس کوسي او کوچۍ هم په هلمند، فراه، سيستان، قندهار، غور او نورو سړو سيمو کې د اغوستلو لپاره جوړيږي او د ژمي دبالاپوښ کار ورکوي. د کابل د پشمي پتهو گانو صنعت د ونې نفيس و ، چې په ماشيني وسايلو يې هم اوس هغسې جوړونه گرانه ده. دې پتهو گانو به تور، سپين او شکري رنگونه درلودل او خورا سپك او تاوده وو.

---

(۱) آريانا دايره المعارف ۳/ ۲۳۷۰ دکابل چاپ ۱۹۵۶ م.

(۷)

مفروشات

د ډول ډول رنګه اوساده مفروشاتو جوړونه د افغانستان دخلکو یو قدیم صنعت دی، چې په شلمه پیړۍ کې هم ژوندی پاته دی، داخلي او خارجي بازار لري.

۱- غالۍ اودل:

چې د هندوکش په شمالي ولایاتو کې له بدخشانه تر میمنې او هراته، خورا نفیسې او پنډې تیـنګې د پایښت وړ رنګینې غالۍ جوړېږي او اوس لویې او کوچنۍ خارج ته هم صادرېږي، دجوړولو مواد یې سپېنسې، اورته، وړۍ او مختلف نباتي او معدني رنګونه دي. مشهور انواع یې موري، قزل اياقي،آقچه يي، هراتي دی. اکثر يې ښځې اوبي.

۲- کمبلۍ او تغرونه:

دا صنعت هم له پخوا څخه ژوندی پاته دی، رنګینې کمبلۍ او تغرونه له سپنسیو او اینځیو څخه اوبي، اکثر یې په هندسي او لوزي انځورونو ښکلي کېږي، چې لوی مرکز یې د افغانستان مرکزي یاشمالي سیمې دي، هغسې خو نو هرڅوك دخپل احتیاج لپاره کمبلۍ او تغرونه ځانته جوړوي.

۳- کراسته:

دا هم له وړیو څخه بې له اودنې په خاصه توګه او مښلو او لندولو داسې جوړوي، چې وړۍ پخپله سره نښلي او د باندې رنګینې یا ساده ګل کارۍ پرې کوي، دسړوسیمو لپاره ډېر ښه فرش ځنې جوړوي او کله چې له پت څخه جوړه سي، نو خورا نفیسه او پسته وي. په بدخشان، هلمند، فراه، او کندهار کې ښې کراستې جوړېږي، چې کله خارج ته هم صادرېږي.

د کندهار دکراستو د توشکانو صنعت دېرش کاله پخوا لاژوندی وُ، چې د خونو د ژمي د فرش لپاره به یې یو راز سپین منقش او ډولي توشکان په خورا ښکلو رنګو جوړوله او خاص صنعت کاران یې لرل.

(۸)

سنګتراشي او حکاکي

د ډبرو تراشلو هنر له قدیمه په افغانستان کې و، ځکه چې ددې سیمې غرونه او کانونه هر راز ښکلې او قیمتي ډبرې لري. د غزني د سپین مرمر ښکلې نمونې تر اوسه لا هم پاته دي. د هرات د تورې ډبرې صنعت او پر دغو ډبرو رازراز نقشونه او لیکونه، د ګازرګاه د ځینو قبرو پر شنختو باندې دسنګتراشۍ او خطاطۍ بهترین او نادرالمثاله بقایا دي.

په شمله سدۍ کې هم دغه صنعت لړو ډېر ژوندی و، په کندهارکې د سپینومرمرو او د شاه مقصود دژېړو نفیسو ډبرو کار، خاص بازار درلود او تر اوسه لاهم دا صنعت پاته دئ. د کابل، غزني، هرات، کندهار، بلخ، پر ځینو راپاتو شنختو باندې په ښکلي خط او

ګل کاری سپين ياتور مرمر داسې ښکلي سوي دي، چې هره شنخته يې دهنر يوه ښکلې او نفيسه خوش نمايه نخښه ده.

په دغو انځوروسوو ښويو او رنګينو ډبرو به د ودانيو دننه او دباندې دېوالونه هم ښکلي کېدل. د کندهار د شاه مقصود دژيړې ډبرې د مشهور کان تسبيح خو په آسيا کې شهرت درلود. مساجد او منبرونه، د ماڼيو د دېوالو لاندې برخې او ششکونه او دروازې به د سپين مرمر څخه جوړېدلې، چې نمونې يې د کندهار او کابل او هرات د شلمې سدۍ په ودانيو کې تر اوسه خوندي او د خط اونقاشۍ دښکلا په لحاظ د ليدلو وړ دي او دکندهار د سنګتراشانو دکانونه په شلم قرن کې د ((حکاکانو بازار)) نومېدئ.

په دې وروستو کلو کې دماشيني سنګتراشۍ ځېنې فابريکې چې په بريښنا چلېږي هم جوړې سوې دي، چې له هغو څخه د کابل د خواجه ملا دحجارۍ فابريکه مشهوره ده [1]

په لښکرګاه کې هم دګرم سېر د مرمرو له کانه څخه ښکلې ډبرې د ودانيو لپاره تيارېږي.

---

(۱) آريانا دايرة المعارف ۳ ۲۳۶۶

(۹)
مسګري او آهنګري

دخراسان په ښاري مرکزونو لکه هرات، کندهار، بلخ، کابل کې دمسو او اوسپنې د کار کوونکو (پښانو) خاص بازارونه او دکانونه وو، چې دوی به دمسو یا ژیړو څخه خورا ښکلي لوښي لکه ګډوه، چلم، چلمچي،کاسې، څراغونه، پیتونسې، مجمې، د چایو لوښي، دېګونه او ښانکونه جوړول، پر دغو لوښو به یې ظریفه نقاشي او قلم کاري کوله، چې په خاصه توګه د غزني او هرات او کندهار او بدخشان مسګري مشهوره وه او تر اوسه لا هم په کابل کې د آهنګرۍ او مسګرۍ بازارونه له اتلسمې سدۍ څخه راپاته دي.

د اوسپنې څخه هم د کرنې مصنوعې آلات لکه یوم، کهی، تېش، نالونه، کولپونه، زنځیر، چاړه، کلنګ او نور جنګي اسباب لکه

توپ، زنبورك، نېزه، توره، خنجر او ځېني د ژوندانه ضروريات او د پخلنګ لوښي جوړېدل او دې هنرونو نوموړي استادان درلودل، چې اوس د خارجي اوماشيني مصنوعاتو سره مقابله نسي کولای او لږ لږ ورکېږي.

تر اوسه لاهم په چاريکار اود لغمان په تيګري کې د اوسپني او فولادو ځخه په لاس داسې صيقل سوي چړې او چاکوګان جوړېږي چې له ماشيني مصنوعاتو سره سيالي کوي.

د شلمې پېړۍ په سرکې د استاد پاينده خان ټبر د آهنګر باشي په نامه په کابل کې د سرکاري وسلې جوړولو د اوسپنې دکار خانې مشران وو او استاد محمد عظيم يې د ۱۹۰۰ م په شاوخواکې مشر استاد و. [۱]

(۱) وکيلي: تيمورشاه ۷۲۲/۲.

(۱۰)

ترکاڼي (نجاري)

په هغو سیمو کې چې لرګي او ځنګلونه او د جوز ونې یا دتوت ښه لرګي ډیر وو لکه کابل، کونړ، بدخشان، نورستان، پښتیا، غزنی هلته د نجارۍ صنعت هم له قدیمه پاته و، له لرګو څخه منقش د لاس لرګي، لکړې، صندوخان، دروازې، ښانکونه او په کافرستان کې د بوتانو مجسمې او نور د ژوندانه ضروریات جوړېدل. پخپله په لرګي کې ګلکارۍ او شبکه کارۍ او برجسته یا کیندلې نقاشي کېد له، چې کله کله به یې د انساني ژوند مختلف مناظر هم پکښې انځور کول.

طبیعي ښکلا وې او د مرغانو او حیواناتو شکلونه به پکښې مصور کېدل او د لرګو د شبکه کارۍ او رنګ کولو صنعت په ښه ډول ژوندی و او اوس هم د ودانیو د چتو د مسطح سازۍ او ښکلولو

صنعت لړ و ډېر پاته دئ او په کابل کې یوه د ترکاڼۍ لویه موسسه او کارخانه سته، چې په ماشیني وسایلو کار کوي.

په ځینو پخوانیوودانیوکې چې د لرګو هنري آثار پاته دي، هغه دا ښکاره کوي، چې په لرګو کې نقاشي اولیکنې او ښکلونې رواج درلود او د دې هنر یوه پاته نخښه د بدخشان په یمګان کې د ناصر خسرو قبادیاني دمرقد د سقف په نسخ خط لیکلي د قرآن شریف آیتونه دي.

بله لرغوني نخښه یې هغه دروازه ده، چې د لوګر د څرخ په یوه مسجد کې پرته وه او د غزنوي دورې کوفي خطونه او نقشونه یې لرل.

(۱۱)

ګاولې او څپلۍ جوړول

ګاولې د سرو سیمو یو راز پوره بوټ غوندې ګنډلی پای پوښ دئ، چې د غویې یا اوښ له څرمنې څخه جوړېدې. څپلۍ د تودو سیمو لپاره د څرمنې له تراټو څخه په داسې ډول جوړول کېدې، چې پښې ته ډېره هوا ورسېږي. په تودو سیمو کې بل راز ((خړې)) موچنې هم وې، چې کله کله به په رنګښنو تارو یا ګلابتونو نفیسه ګل کاري هم پر کېده، چې زرينې موچنې، یې بللې او له دغو څخه پېښورۍ او ملتانۍ مشهورې وې.

له څرمنې او نخې سپین اودلي تاره څخه یې هم داسې موچنې جوړولې، چې ډېرې سپکې وې او ((ګېوې)) یې بللې. او کله به له لرګو یا خاشو یانباتي الیافو څخه هم موچنې جوړېدې، چې هر قسم یې یو راز خاصه ښکلا درلوده.

د افغانستان په اکثرو ښارو او کلیو کې ددغو صنعت کارانو خاصې راستې او دکانونه وو.

(۱۲)

سراجي او پالان سازي

د آس زينونه او د حيواناتو كتې او پالانې او ځلونه جوړول د خلكو د ژوندانه او حمل و نقل لومړى احتياج ؤ او په ۱۳۰۰ش ۱۹۱۹ م چې موټر رواج موند، تر دې دمخه په هر ښار كې د سراجانو او زين او كيزو سازانو د كانونه وو، چې د آس د ښكلا د پاره به يې هم دڅرمنو څخه ښكلي سامانونه جوړول. دخرو، اوښانو او نورو حيواناتو لپاره پالان سازي او دكتو جوړول هم يو مروج صنعت و.

د خاورو د لوښو صنعت (کلالي)

د افغانستان په اکثرو سیمو کې د خاورو لوښي په ځښنګ او خوړنګ کې استعمالیږي.

منګي، کاسې، غابونه، صراحی، اوخوری، کونجی، منګوټي، دکی، تغاره، من، کوزه، کندولي، نیمني، ګیلاسونه او ډیر لوښي له خاورو څخه جوړوي. چې تر اوسه لا هم د لاسي کلالی دستګاهونه او د خرڅلاو دکانونه په اکثرو ښارو کې سته.

د کندهارد خاورینو لوښو دکلالی صنعت ډېر نري او ظریف لوښي په ساده خاورینه توګه راباسي. چې کله کله نقاشي هم لري د

کابل د استالف لوښي چې په خاصو رنګه لعابونو ښکلي کېږي، د لاسي صنعت یوه ښکلې ځانګه ده.

د هرات د کاشي کارۍ صنعت خو د آسیا په ښکلیو صنایعو کې تاریخي شهرت لري او ددې صنعت بقایا تر اوسه لاهم په هرات او بلخ او کابل کې پاته دي.

منقش او رنګین کاشي چې په ګلانو او هندسي خطوطو او اشکالو مزین دي ددغه صنعت د ودانیو د تزیین بهترین وسایل دي، چې پخوا به یې رنګونه پاخه او معدني وو، خو اوس یې جوهري رنګونو، پخوانی اصالت ور وران کړئ دئ.

(۱۴)

زرګري

د راز - راز پسولونو لپاره په ټول افغانستان کې د زرګرۍ صنعت له پخوا څخه تر اوسه لاهم پاتـه دئ. د هرات او کـندهار او کـابل زرګران په هنري مهارت ښکلي پسولونه جوړوي.

په لويو کليو کې هم زرګران وي، چې د سر، غاړې، لاسو او پښو لپاره د ښځو زيبا پسولونه له سرو او سپينو زرو يا ژيړويا کوټو څخه جوړوي.

په دغو پسولونو کې خال، ټيک، بادام، غوړوالۍ، پېزوان، لښتۍ، چمکلۍ، هار، نته، اوړۍ، امېل، وښي، پايزېب او نور ډېر اقسام جوړېږي.[۱]

---

(۱) آريانا دايرة المعارف ۳/ ۲۳۶۶.

دولتی تشبثات

تر استقلال راوروسته د افغانستان په دولتی تشبثاتو کې د هنر او صنعت لپاره دغه اقدامات په کابل کې سوي دی:

(۱) د افغانستان د صنایعو د تشویق لپاره یوه نظامنامه په۱۳۰۲ ش ۱۹۲۳ م خپره سوه.

(۲) په ۱۳۲۸ ش ۱۹۴۹ م د تشویق صنایع اصولنامه.

(۳) په ۱۳۳۴ ش ۱۹۵۵ م د زراعتي بانك او لاسي صنایعو اساسنامه.

(۴) په ۱۳۳۴ ش ۱۹۵۵ م د سینما، تیاتر او فلم اخیستلو دموسساتو لایحه.

(۵) په ۱۳۳۸ ش ۱۹۵۹ م د معارفو د تجارتي صنایعو اساسنامه.

(۶) د ۱۳۴۰ ش ۱۹۶۱ م په حدودو کې د پوهنې وزارت یو د میوزیك مسلکي مکتب هم جوړ کئ، چې د زاړه او نوي موسیقي اصول پکښې ښوول کېږي.

(۷) په ۱۳۴۴ ش ۱۹۶۵ م د تياتر د هنري موسسې اساسنامه.

(۸) په ۱۳۵۲ ش ۱۹۷۳ م په کابل کې د افغان ننداري موسسه د کابل د چمن په سيمه کې د سينما، تياتر، ميوزيك، رقص او نورو تمثيلي هنرونو لپاره جوړه او اساسنامه يې خپره سوه، چې اوس ځينې فلمونه هم جوړوي او داطلاعاتو او کلتور د وزارت د هنر په رياست پورې اړه لري.

(۹) په ۱۳۵۴ ش ۱۹۷۵ م د لاسي صنايعو د انکشاف مرکز جوړ او اساسنامه يې خپره سوه.

(۱۰) د ۱۳۴۰ش ۱۹۶۱ م په شاوخوا کې يو د صنايعو مکتب د پوهنې وزارت تاسيس کړئ و، چې تر اوسه هم چلېږي او په پروګرام کې يې د رسامۍ، نقاشۍ، مجسمه سازۍ، رنګمالۍ، معمارۍ، نجارۍ، تزيين او حکاکۍ زده کړه داخله ده.

(۱۱) د غلام محمد ميمنه ګی په نامه يوه دمستظرفو صنايعو موسسه له ۱۳۵۰ ش ۱۹۷۱ م را په دې خوا داطلاعاتو او کلتور په وزارت کې د هنري روزنو کار کوي.